

«Θρησκεία και Διαπολιτισμική Επικοινωνία στα Ανθολόγια του Δημοτικού Σχολείου»

Καραμούζης Πολύκαρπος, Αναπληρωτής Καθηγητής, ΠΤΔΕ, Πανεπιστημίου Αιγαίου
Διακογεωργίου Αρχοντούλα, Σχολική Σύμβουλος, Β΄ Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Σάμου

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εστιάζει στη μελέτη και ανάλυση του περιεχομένου των Ανθολογιών Λογοτεχνικών Κειμένων του Δημοτικού Σχολείου με έμφαση σε θέματα που αφορούν τη θρησκεία, διερευνώντας παράλληλα εάν αυτά προβάλλουν τη διαπολιτισμική επικοινωνία. Ερευνάται το περιεχόμενο της θρησκευτικής θεματολογίας, τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά που πλαισιώνουν τις θρησκευτικές αναφορές, οι αξίες, οι στάσεις και συμπεριφορές που μεταδίδονται στους μαθητές, καθώς και η ενδεχόμενη επικοινωνία που επιχειρείται μέσα από τη γνωριμία με άλλες διαφορετικές θρησκευτικές παραδόσεις. Η διερεύνηση αυτή επεκτείνεται και στα ανθολόγια που κυκλοφορούσαν κατά την προηγούμενη περίοδο προκειμένου να διαπιστωθεί εάν υφίστανται σημαντικές διαφορές. Η χρήση της ανάλυσης περιεχομένου υπαγορεύτηκε από το ίδιο το υλικό της έρευνας, δηλαδή από τα βιβλία, που αποτελούν μέσα επικοινωνίας και προσφέρονται για ανάλυση. Η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου είναι ένα σύνολο από τεχνικές που χρησιμοποιούνται στις κοινωνικές επιστήμες για την αναζήτηση και την επισήμανση των μηνυμάτων, θεμάτων ή νοημάτων που εμπεριέχονται στα διάφορα μέσα επικοινωνίας, όπως είναι τα γραπτά κείμενα, ο προφορικός λόγος, τα κινηματογραφικά έργα κ.ά. Η μέθοδος θέτει στο κείμενο ερωτήματα με σκοπό να ερευνηθεί η συχνότητα των πληροφοριών που περιέχει, να ανελκύσει τα λανθάνοντα μηνύματα και τις πληροφορίες που ξεφεύγουν στη πρώτη επαφή με το θέμα. Πρόκειται δηλαδή για μια αποσύνθεση και ανασύνθεση της νοηματικής δομής του θέματος.

Abstract

This paper focuses on the study and analysis of the content of the anthology Literary Texts of the Primary School with emphasis on issues related to religion, while investigating whether these highlight intercultural communication. It researches the content of religious topics, cultural features that accompany religious references, values, attitudes and behaviors that are transmitted to students, while the possible communication is attempted through the acquaintance with other different religious traditions. This study extends to the Anthologies that existed during the previous period to determine whether there are significant differences. The use of content analysis is dictated by the same research material, namely books, which are means of communication and suitable for analysis. The method of content analysis is a set of techniques used in social sciences to find and label messages, themes or meanings contained in the various media, such as text documents, the spoken word, film projects etc. The method sets the text questions in order to investigate the frequency of the information it contains, to Hoisting hidden messages and information that are beyond the first contact with the subject. It is about a decomposition and reconstruction of the conceptual structure of the subject.

Λέξεις κλειδιά: Σχολικά εγχειρίδια, Ανθολόγια Λογοτεχνικών Κειμένων, Ανάλυση περιεχομένου, Θρησκεία

1. Τα Ανθολόγια του Δημοτικού Σχολείου και τα περιβάλλοντα μάθησης.

Στα πλαίσια των τελευταίων εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και της συγγραφής των νέων σχολικών εγχειριδίων καταβάλλεται ιδιαίτερη προσπάθεια για εισαγωγή και εφαρμογή της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στο ελληνικό Δημοτικό Σχολείο. Γίνεται κατανοητό ότι η προσθήκη στοιχείων κουλτούρας και πολιτισμού, γλωσσικά, πολιτισμικά και θρησκευτικά διαφορετικής θα οδηγήσει τους μαθητές στην κατανόηση των πολυδιάστατων μορφών της κοινωνικής πραγματικότητας που τους περιβάλλει και παράλληλα θα συμβάλει στην απαλλαγή των προκαταλήψεων, ενθαρρύνοντας την επικοινωνία και την εμπιστοσύνη μεταξύ τους. Ιδιαίτερα για την παρουσία της μελέτης των θρησκειών στο σύγχρονο σχολείο επισημαίνεται διεθνώς ότι «χωρίς να γνωρίζουμε τίποτα για τις θρησκείες, θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να καταλάβουμε και να απολαύσουμε το μεγαλύτερο μέρος της τέχνης που έχει παραχθεί – και παράγεται σήμερα. Υπάρχουν τόσες πολλές αναφορές, άμεσες και έμμεσες, στα κείμενα των θρησκειών και στις θρησκευτικές παραδόσεις που αν δεν τις γνωρίζουμε θα είναι ένα είδος πολιτιστικού αναλφαβητισμού. Η θρησκεία έχει αποτελέσει αναπόσπαστο κομμάτι του πολιτισμού, της ιστορίας και της πολιτικής στα περισσότερα μέρη του κόσμου για μεγάλο χρονικό διάστημα. Οι μαθητές που δεν έχουν την απαραίτητη «θρησκευτική παιδεία» θα αγωνιστούν ιδιαίτερα για να κατανοήσουν όλα αυτά τα θέματα. Οι μαθητές που δεν έχουν την απαραίτητη «θρησκευτική παιδεία» θα αγωνιστούν ιδιαίτερα για να κατανοήσουν όλα αυτά τα θέματα. Θα αγωνιστούν επίσης για να κατανοήσουν πολλά που είναι ουσιώδη στην τρέχουσα πολιτική συζήτηση. Καθώς η θρησκεία εμπλέκεται με ορισμένο τρόπο με την εθνική και διεθνή πολιτική, γίνεται ολοένα και πιο δύσκολο να υποστηριχθεί ότι τα σχολεία δεν θα πρέπει να προετοιμάσουν τα παιδιά ώστε να κατανοήσουν τη θρησκεία».
(Evans, 2008),

Τα Ανθολόγια του Δημοτικού Σχολείου όπως και όλα τα σχολικά εγχειρίδια είναι τα μέσα με τα οποία ο μικρός μαθητής γνωρίζει τον κόσμο και διαμορφώνει την προσωπικότητά του. Ειδικότερα τα βιβλία της γλωσσικής διδασκαλίας εκτός από τη γνώση της γλώσσας και της γραφής στοχεύουν και στην κοινωνικοποίηση του μαθητή, ακριβώς επειδή οι περιγραφές σχετίζονται μ' ένα ορισμένο κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο οφείλει να είναι γνώσιμο και για το λόγο αυτό πρέπει να καταστεί και οικείο. Για το λόγο αυτό παράλληλα με τα βιβλία, *Η γλώσσα μου*, κυκλοφόρησε και ένα τρίτομο Ανθολόγιο για τα παιδιά του Δημοτικού Σχολείου με στόχο να καλλιεργήσει την αγάπη για τη λογοτεχνία και την ποίηση, αλλά και να αποτυπώσει στιγμιότυπα της καθημερινής δράσης των ανθρώπων, μέσω των οποίων καλλιεργείται το ενδιαφέρον για σημαντικές όψεις της ζωής, μεταξύ των οποίων και η θρησκευτική και γίνεται προσπάθεια να εξηγηθεί η ανθρώπινη συμπεριφορά. Το Ανθολόγιο για παιδιά Δημοτικού εκδίδεται από τον ΟΕΔΒ από το 1975 και διανέμεται δωρεάν στους μαθητές. Οι τόμοι τότε ήταν αφιερωμένοι, με τη σειρά, στη μνήμη τριών σπουδαίων λογοτεχνών, που ασχολήθηκαν με τη παιδική λογοτεχνία και έχουν διαπαιδαγωγήσει με το έργο τους γενιές Ελληνοπαίδων: του Ζαχαρία-Παπαντωνίου (1877-1940), του Γρηγορίου Ξενόπουλου (1867-1952) και της Πηνελόπης Δέλτα (1874-1941).

Από τη σχολική χρονιά 2001-2002 σταδιακά αντικαταστάθηκε το τρίτομο Ανθολόγιο του Δημοτικού Σχολείου με νέα Ανθολόγια Λογοτεχνικών Κειμένων. Τα νέα ανθολόγια παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις. Άλλωστε η παρέλευση τριάντα ετών από την κυκλοφορία της προηγούμενης σειράς βρίσκει την ελληνική κοινωνία και τις εκπαιδευτικές της ανάγκες σε μια νέα φάση. Τα νέα Ανθολόγια επιτρέπουν στα παιδιά να αναγνωρίσουν ως

θετικό κοινωνικό φαινόμενο τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ανθρώπων, επισημαίνουν-καυτηριάζουν συμπεριφορές που αναπαραγάγουν στερεότυπα και προκαταλήψεις, επισημαίνουν την αρνητική στάση απέναντι στο διαφορετικό κι αντιπροτείνουν στάσεις και συμπεριφορές που προάγουν το σεβασμό στη διαφορετικότητα, την αλληλοκατανόηση, τη συνεργασία, την κοινωνική και παγκόσμια ειρήνη, την αγάπη σε διάφορες μορφές. Προάγουν την *παιδαγωγική της συνάντησης*» και *«παιδαγωγική των συγκρούσεων»*. Η *παιδαγωγική της συνάντησης* προάγει τη διαπολιτισμική ανταλλαγή και το διαπολιτισμικό εμπλουτισμό ανάμεσα στις εθνοπολιτισμικές ομάδες και η *παιδαγωγική των συγκρούσεων* χρησιμοποιεί μεθόδους για την εξάλειψη του εθνικιστικού και εθνοκεντρικού τρόπου σκέψης, του ρατσισμού, της εχθρότητας για τον άλλο κ.α. (Δαμανάκης, 1997). Ο μεγάλος αριθμός μαθητών με διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα που δέχτηκε η Ελλάδα κατά τη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας δημιούργησε την ανάγκη επανακαθορισμού ορισμένων στόχων αλλά και μεθόδων της εκπαίδευσης κι έθεσε επιτακτικά το ζήτημα αναιρέσης ορισμένων κυρίαρχων χαρακτηριστικών της μονοπολιτισμικής εκπαίδευσης. Προς την κατεύθυνση αυτή άνοιξε και μια συζήτηση για τις θρησκευτικές αντιλήψεις και τον τρόπο που αυτές γίνονται αποδεκτές από το δημόσιο χαρακτήρα του σύγχρονου σχολείου, χωρίς αυτό βέβαια να αλλάζει την κυρίαρχη τάση, η οποία ήταν εναρμονισμένη με θέματα που σχετιζόνταν με την Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση. Έτσι έχουμε τη θέσπιση του νόμου 2413/96 που αφορά στη διαπολιτισμική εκπαίδευση, νέα ΔΕΠΠΣ και ΑΠΣ, τη συγγραφή νέων σχολικών εγχειριδίων κτλ. Όλα αυτά βέβαια είναι φυσικό επακόλουθο της προσπάθειας της ελληνικής εκπαίδευσης για προσαρμογή και εναρμονισμό με τις διεθνείς τάσεις, όπως αυτές υπαγορεύονται από τις Διεθνείς Συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα (Πανταζής, 2008). Ολοένα και περισσότεροι οργανισμοί και φορείς, τοπικές και διεθνείς, κυβερνητικές και μη οργανώσεις ασχολούνται με το ζήτημα της δίκαιης και ισότιμης εκπαίδευσης. Το πλαίσιο δράσης όλων αυτών των φορέων αναδιαμορφώθηκε στο Dakar, κατά τη διάρκεια του Παγκόσμιου Εκπαιδευτικού Φόρουμ, τον Απρίλιο του 2000.

2. Περιεχόμενο και στόχοι των Ανθολογίων Λογοτεχνικών Κειμένων.

Το Ανθολόγιο Λογοτεχνικών κειμένων για τις Α' και Β' τάξεις του Δημοτικού Σχολείου έχει τίτλο, *Το δελφίνι* (Στο εξής το Ανθολόγιο, *Το δελφίνι* -Ν. ΑΝ1) . Το Ανθολόγιο, *Το δελφίνι* έχει 169 σελίδες και τα περιεχόμενα του είναι δομημένα σε δέκα θεματικές ενότητες:

1. Οικογένεια (σ. 12-26)
2. Σχολείο και παιδί (σ.29-39)
3. Κοινωνική ζωή (σ.41-51)
4. Φαντασία και περιπέτεια (σ. 53-69)
5. Φύση και παιδί (71-97)
6. Ειρήνη και φιλία (99-107)
7. Θρησκευτική ζωή (109-119)
8. Από την ελληνική ιστορία (121-128)
9. Η πολιτιστική μας κληρονομιά (131-145)
10. Η τεχνολογία στη ζωή μου (147-155)

Η θεματική ενότητα, *Θρησκευτική ζωή*, εισάγεται με στίχους του Γεωργίου Δροσίνη, *Και μια χελιδνοφωλιά ψηλά, στο νάρθηκα χτισμένη, Ψάλλει το «Δόξα εν Υψίστοις»*, και κοσμεύεται με την εικόνα της Παναγίας Ελεούσας Γαλακτοτροφούσας. Η ενότητα περιλαμβάνει εφτά θέματα από τα οποία τα τρία είναι ποιήματα, τα δύο δημοτικά και άλλα δύο πεζά. Στην *Προσευχή* της Θέτης Χορτιάτη, γίνεται επίκληση στην Παναγία να

προστατεύει όλα τα παιδιά του κόσμου χωρίς διακρίσεις χρώματος και τόπου προέλευσης. Στην προσευχή παρουσιάζεται μια οικουμενική διάσταση της αγάπης και φαίνεται πως όλα τα παιδιά είναι όμοια και ίσα: *«Παναγιά μου, Παναγίτσα, που 'χεις το Χριστό αγκαλίτσα, πάρε στη χρυσή ποδιά σου, τα παιδιά της γης, κοντά σου, άσπρα, κίτρινα, μαυράκια, όλα του Χριστού αδερφάκια, δίπλα στο Χριστό να τα έχεις, να μπορείς να τα προσέχεις»* (ΝΑ1., σ. 110). Τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικογένειας με την Παναγία – μητέρα αποτελεί ένα γνώριμο μοτίβο το οποίο εδώ χρησιμοποιείται ως πρότυπο διαπολιτισμικής αποδοχής των παιδιών του κόσμου ανεξάρτητα από φυλετικές διακρίσεις. Στο κείμενο της Κατερίνας Αναγνώστου, *Ο Αϊ- Βασίλης θα βρει το δρόμο του*, είναι παραμονή Πρωτοχρονιάς και ο Ιβάν, ένα μικρό αγόρι, διασκεδάζει μαζί με τους γονείς του στην αίθουσα της κατασκήνωσης όπου διαμένουν. Μέσα στη μαγευτική ατμόσφαιρα του χιονισμένου τοπίου οι γονείς του, του ετοιμάζουν μια έκπληξη, ένα μικρό κουτί με το όνομα του επάνω. Τι να έχει όμως μέσα το μικρό κουτάκι; Μέσα είναι ένα κάτασπρο γατάκι που μοιάζει πάρα πολύ με την Ευτυχού, τη γάτα που άφησαν ο Ιβάν και η οικογένεια του φεύγοντας από τον τόπο που έμεναν. Ο Ιβάν είναι τόσο χαρούμενος και οι γονείς του πολύ ευτυχημένοι. – *Κάνε γρήγορα επιτέλους....Ξεπαγιάσαμε, διαμαρτυρήθηκε η μαμά. Και τότε μπροστά στα μάτια όλων, μέσα απ' το κουτί ξεπρόβαλε ένα γατάκι. Ήταν ολόασπρο και φορούσε μια κόκκινη κορδέλα στο λαιμό, ολόιδια με κείνη που φορούσε η μαμά στα μαλλιά της τις γιορτές. Τους κοίταζε φοβισμένο, ενώ έτρεμε λιγάκι απ' το κρύο. – Ω, πόσο μοιάζει με την Ευτυχού!* (ΝΑ1., σ. 108). Στο κείμενο επιχειρείται η διαπολιτισμικότητα μέσω της Ορθοδοξίας της κοινής Θρησκείας με τους Ρώσους καθώς και των κοινών πολιτισμικών θεμάτων, ανεξάρτητα από ταυτότητες, όπως ο ερχομός του νέου έτους και η ανταλλαγή των δώρων. Στα *κάλαντα της Πρωτοχρονιάς από τη Σωζόπολη*, απευθύνονται στο νοικοκύρη του σπιτιού και του εύχονται ευτυχία και μακροζωία. *Σ' αυτό το σπίτι που 'ρθαμε πέτρα να μη ραγίσει, κι ο νοικοκύρης του σπιτιού χρόνια πολλά να ζήσει, και να μας και να μας καλοκαρδίσει* (ΝΑ1., σ. 115). Στο λαϊκό θρύλο, *Ο Χριστός και τα πουλιά*, το βασικό θέμα είναι η αγάπη. Πρόκειται για μια λαϊκή παράδοση με βασικό θέμα την αγάπη του Χριστού για όλα τα όντα. Παρόλο που καταφέρνει μόνο ο σταυραϊτός να βοηθήσει το Χριστό, ο Χριστός ανταμείβει όλα τα πουλιά (ΝΑ1., σ. 119). Το διαπολιτισμικό στοιχείο αποτυπώνεται και μέσα από τη Δραστηριότητα η οποία συνοδεύει το κείμενο όπου αναφέρεται: *Απ' όλα τα πουλιά που προσπάθησαν να βοηθήσουν το Χριστό, μόνο ο σταυραϊτός τα καταφέρνει. Όμως ο Χριστός ανταμείβει όλα τα πουλιά. Γιατί πιστεύεις ότι το κάνει;* (ΝΑ1., σ. 120). Μέσα από το γαλλικό παραμύθι, *Η σφυρίχτρα*, αποτυπώνονται στοιχεία του γαλλικού πολιτισμού. Σε αυτό το παραμύθι ο Χριστός, μεταμορφωμένος σε ένα γέρο, ζητά από ένα βοσκόπουλο να το βοηθήσει να περάσει το ποτάμι. Για να τον ευχαριστήσει του χαρίζει μια μαγική σφυρίχτρα που κάνει *«όλους να χορεύουν γύρω»* (ΝΑ1., σ. 63). Οι Δραστηριότητες οι οποίες συνοδεύουν το κείμενο παρουσιάζουν στοιχεία διαπολιτισμικής επικοινωνίας αφού αναφέρουν ότι: *Κάθε λαός έχει τα παραμύθια του. Μόλις διάβασες ένα παραμύθι από τη Γαλλία. Ψάξε σε βιβλία και βρες ένα παραμύθι από άλλη χώρα. Αν οι συμμαθητές σου κάνουν το ίδιο μπορείτε να φτιάξετε ένα βιβλίο με «Παραμύθια απ' όλο τον κόσμο». Κάθε τόπος έχει τους δικούς του χορούς. Βρες το χορό του τόπου, από τον οποίο κατάγεται η οικογένεια σου. Μπορείς να δείξεις τα βήματα στους συμμαθητές σου;* (ΝΑ1., σ. 64). Στα *Κάλαντα της Πρωτοχρονιάς* από τη Σωζόπολη της Βουλγαρίας αναφέρονται κοινά έθιμα λόγω γειτνίασης με τη χώρα. Προβάλλονται διαφορετικά στοιχεία του Αϊ- Βασίλη και δίνεται έμφαση στο σχολείο και τα γράμματα: *« - Βασίλη, πόθεν έρχεσαι και πόθεν κατεβαίνεις; - Από τη μάνα μου έρχομαι και στο σχολείο μου πάω. - Κάτσε να φας, κάτσε να*

πεις, κάτσε να τραγουδήσεις, κι αν είσαι και γραμματικός, πες μας την άλφα-βήτα» (ΝΑ1., σ. 115). Στη Δραστηριότητα του ποιήματος *Χριστουγεννιάτικο δέντρο* της Ρένας Καρθαίου, προτείνεται να δημιουργήσουν οι μαθητές χριστουγεννιάτικες κάρτες και ευχές σε άλλες γλώσσες *Φτιάξτε με τους συμμαθητές σου ο καθένας τη δική του χριστουγεννιάτικη κάρτα. Πάρτε ένα κομμάτι χρωματιστό χαρτόνι και διπλώστε το στη μέση, ώστε να του δώσετε το σχήμα της κάρτας. Ζωγραφίστε στην εξωτερική πλευρά ένα χριστουγεννιάτικο θέμα και στην εσωτερική γράψτε ευχές σε διάφορες γλώσσες* (ΝΑ1., σ. 112). Μέσα από το ποίημα του Χάρη Σακελλαρίου, (ΝΑ1., σ. 116). *Ήρθε η Πασχαλιά* και το κείμενο της Αγγελικής Βαρελλά, *Το λαγουδάκι της Λαμπρής* (ΝΑ1., σ. 117) καθώς και στο δημοτικό τραγούδι από τη Θράκη, *Χελιδονίσματα* (ΝΑ1., σ. 141), προβάλλεται η ελληνική παράδοση και τα έθιμα του Πάσχα και της Άνοιξης.

Το Ανθολόγιο Λογοτεχνικών κειμένων της Γ' και Δ' τάξης έχει τίτλο, *Στο σκολειό του κόσμου* (Στο εξής το Ανθολόγιο, *Στο σκολειό του κόσμου*-Ν. ΑΝ2.). Ο στίχος προέρχεται από τη *Φλογέρα του βασιλιά*, του Κωστή Παλαμά. Το Ανθολόγιο δομείται σε οχτώ θεματικές ενότητες:

1. Κείμενα από τη φύση και την οικολογία (σ 10-32).
2. Κείμενα για την οικογένεια (σ. 33-44).
3. Κείμενα από την παράδοση (σ.45-66).
4. Κείμενα για τη θρησκεία (σ.67-82).
5. Κείμενα από την ιστορία (σ. 83-120).
6. Κείμενα για την υγεία και τον αθλητισμό (σ. 121-150).
7. Κείμενα για την κοινωνία (σ. 151-164).
8. Κείμενα για την τεχνολογία και την επιστημονική φαντασία (σ. 165-182).

Η θεματική ενότητα, *Κείμενα για τη Θρησκεία*, εισάγεται με στίχους του Οδυσσέα Ελύτη από το άξιον εστί: «Ψαλμωδίες γλυκές, με τα πρώτα πρώτα Δόξα Σοι» και το μύθο «Κάθε που αγκαλιάζω έναν, Άνθρωπο, Κύριε, θαρρώ/ πως κρεμιέμαι από το λαιμό σου». Η θεματική ενότητα περιλαμβάνει επτά θέματα για επεξεργασία από τα οποία τα δύο είναι πεζά, τα δύο προσευχές, τα δύο ποιήματα και το ένα δημοτικό. Μια προσευχή με οικουμενική και κοινωνική διάσταση προς στο Θεό είναι το ποίημα του Ινδού συγγραφέα Ραμπιντρανάθ Ταγκόρ, όπου ο ποιητής απευθύνεται στο Θεό αποκαλώντας τον «ουρανό απέραντο». *Είσαι ο ουρανός ο απέραντος κι είσαι κι η μικρή φωλιά [...] Η ακτίνα Σου έρχεται επάνω σε τούτη τη γη δική μου, με αγκαλιά ορθάνοιχτη, όλη την μέρα, για να φέρει σα γυρίσει πίσω στα πόδια Σου σύννεφα, γινωμένα από τα δάκρυα μου, από τους στεναγμούς μου κι από τα τραγούδια μου[...]*(ΝΑ2., σ. 70). Τα τραγούδια είναι το μέσο με το οποίο ο ποιητής πλησιάζει το Θεό. *Πάντα στη ζωή μου Σε αναζήτησα με τα τραγούδια μου. Ήταν αυτά που μ' οδήγησαν από πόρτα σε πόρτα και μ' αυτά ένιωσα ολόγουρά μου, ψάχνοντας κι αγγίζοντας τον κόσμο μου* (ΝΑ2., σ. 70). Τα τραγούδια αποτελούν για τον ποιητή το μοναδικό μέσο επικοινωνίας με το Θεό. Το τραγούδι είναι μια μορφή έκφρασης των εσωτερικών του σκέψεων και συναισθημάτων. Όπως οι χριστιανοί δοξολογούν με ψαλμωδίες το Θεό έτσι και ο ποιητής Τον υμνολογεί μέσα από τα τραγούδια του. Μέσα από την πρόταση, *είσαι ο ουρανός ο απέραντος*, εκφράζονται η απεραντοσύνη και η παντοδυναμία του Θεού. Όπως απέραντος είναι ο ουρανός κοιτάζοντας τον, έτσι απέραντη είναι η αγάπη του Θεού για τους ανθρώπους, μια ορθάνοιχτη αγκαλιά που χωράει και προστατεύει τα πλάσματα Του. Στο κείμενο της Έλσας Χίου, *Ο Νορντίν στην εκκλησία*, είναι ανήμερα της γιορτής του πατέρα του Αργύρη, 21 Μαΐου, Κωνσταντίνου και Ελένης και η οικογένεια του ετοιμάζεται να πάει στην εκκλησία. Ο Αργύρης προτείνει στον πατέρα του να πάρουν μαζί τους το Νορντίν, ένα μουσουλμάνο φίλο του, κρυφά από τον πατέρα του. *Οι γιορτινές καμπάνες τον τρομάζανε. Ο Αργύρης ήθελε να πάρουν μαζί τους στην*

εκκλησία τον Νορντίν στην εκκλησία, αλλά ο πατέρας του ήταν σκεφτικός. – Δεν ξέρω, είπε, αν πρέπει να τον πάρουμε, έχει άλλη πίστη. Κι ίσως κακοφανεί και του πατέρα του, του Μουσταφά (ΝΑ2., σ. 72). Η μητέρα του προσπαθούσε να του εξηγήσει ότι αν πάει σε χριστιανική εκκλησία θα εξόργιζε τον πατέρα του. *Αλλά ο ίδιος ήθελε πολύ να δει τι κάνουν οι χριστιανοί στις εκκλησίες τους και πως προσκυνούν το δικό τους Αλλάχ. Δε θα λέγε τίποτε στον πατέρα του. Θα το κρατούσε μυστικό. Και θα 'ταν το μοναδικό τουρκάκι στον τόπο του που πάτησε σε χριστιανική εκκλησία να λειτουργηθεί!* (ΝΑ2., σ. 72). Ύστερα από αρκετή σκέψη ο Νορντίν πηγαίνει στην εκκλησία μαζί με την οικογένεια του φίλου του. Μπαίνοντας όμως στο ναό, άρχισε να συμπεριφέρεται όπως στο τζαμί, το ναό των μουσουλμάνων. Τι το θελαν όμως να πάρουν τον Νορντίν στην εκκλησία; *Δεν ήταν μόνο που σαν έφτασαν έβγαλε τα παπούτσια του και τα άφησε στην πόρτα, αλλά πήρε και το χαλάκι που σκούπιζε ο κόσμος τα πόδια του, το 'βαλε μες στη μέση κι έπεσε γονατιστός μπρούμυτα* (ΝΑ2., σ. 72). Σε όλη τη διάρκεια της λειτουργίας ο Νορντίν έκανε αστεία και ζαβολιές. *Κατέβηκε και πήγε ίσα στο δεσποτικό. Κάθισε στο θρόνο του δεσπότη κι άπλωσε τα χέρια του στα σκαλιστά μπράτσα του, σαν να 'ταν ο Μέγας Βεζίρης των τζαμιών και των ναών της Ανατολής* (ΝΑ2., σ. 73). Στο τέλος εξόργισε τον επίτροπο και τον έβγαλε έξω. Πού να 'ξερε πως το τρελόπαιδο αυτό ήταν ένα τουρκάκι που δεν ήξερε τους κανόνες της χριστιανικής εκκλησίας. Ο Νορντίν εντυπωσιάστηκε απ' την εκκλησία του χριστιανού Αλλάχ. Επιστρέφοντας στο σπίτι ο μικρός είχε πολλές απορίες σχετικές με τις αγιογραφίες και γενικά το διάκοσμο της εκκλησίας. *Δε μπορούσε να χωνέψει γιατί οι χριστιανοί κάνουν τέτοιες ζωγραφιές. Και ποιοι είναι εκείνοι οι καβαλάρηδες, ο ένας με τ' άσπρο άλογο, που είχε χώσει το κοντάρι του στην καρδιά ενός αγριάνθρωπου, κι ο άλλος με το μαύρο άλογο που καρφώνει ένα δράκο;* (ΝΑ2., σ. 72). Η μητέρα του τού είπε ότι οι εικόνες είναι οι γέφυρες που ενώνουν τη σκέψη των απλών ανθρώπων με το θάνατο πνεύμα της άγιας μορφής. Επίσης του είπε ότι ο Χριστός, η Παναγία και οι άγιοι σκεπάζουν όλα τα παιδιά του κόσμου, ακόμα και τα τουρκάκια. Το απόσπασμα αυτό προβάλλει το σεβασμό στο θρήσκευμα του άλλου κι αναδεικνύει τη διαπολιτισμική διάσταση της συνύπαρξης των ανθρώπων. Επιπλέον, η υποβλητικότητα του λατρευτικού χώρου καταξιώνεται κι ως χώρος συνύπαρξης των ανθρώπων. Στις Δραστηριότητες του κειμένου παρουσιάζονται ερεθίσματα για διαπολιτισμική επικοινωνία: - *Πώς συμπεριφέρθηκε ο Νορντίν, όταν βρέθηκε στη χριστιανική εκκλησία;* - *Μπορείς να εξηγήσεις τη συμπεριφορά αυτή;* - *Να φέρετε πληροφορίες για τα τζαμιά ή να επισκεφτείτε ένα τζαμί αν υπάρχει στον τόπο σας.* – *Η Παναγία «σαν μητέρα του κόσμου προστατεύει όλα τα παιδάκια, όπου κι αν ζούνε».* *Ας γράψουμε μια δική μας φράση για την Παναγία ή το Θεό* (ΝΑ2., σ. 75). Στην Προσευχή της Ντίνας Χατζηνικολάου εκφράζεται η ανάγκη επικοινωνίας και η παράκληση για όλα τα πλάσματα της γης. *Φύλαγε Θεέ μου τα τριζόνια, που γαληνεύουν τη νυχτιά, σώσε το δέντρο απ' τη φωτιά, βόηθα τ' ανέμελο τζίτζικι, μη σταματήσει το τραγούδι, κι από το ταπεινό λουλούδι, ίσαμε τα' ανθρωπάκι εμένα, όλα να ζουν ευτυχισμένα, τα πλάσματα πάνω στη γη* (ΝΑ2., σ. 76). Στο κείμενο της Φωτεινής Φραγκούλη, Παππούς και εγγονή (ΝΑ2., σ.160), η διαπολιτισμικότητα του κειμένου αναδεικνύεται μέσα από τη λέξη «χαιρετίσματα», καθώς και από το ταξίδι του πασουμιού προς τις απέναντι ακτές. Ένας παππούς και η εγγονή του, το Λενάκι, βρίσκονται σε μια παραλία το χειμώνα. Ξαφνικά το Λενάκι βλέπει ένα παντοφλάκι πεταμένο. Ο παππούς της λέει πως είναι πασουμάκι τούρκικο. *Τέτοια φορούσαν παλιά οι πλούσιες Τουρκαλίτσες.* Αποφασίζουν να το βάλουν πάλι στη θάλασσα και να συνεχίσει το ταξίδι του. Ο παππούς είπε ψιθυριστά: *Άντε στο καλό, άντε να βρεις το ταίρι σου. Ύστερα κοίταζε το πασουμάκι που αρμένιζε ανατολικά και είπε με χαμόγελο και πιο δυνατά: «χαιρετίσματα».* Η Ελένη αναρωτιέται για το όνομα της Τουρκαλίτσας που έχασε το παντοφλάκι της και ο παππούς απαντά με σιγουριά *Μελτέμ*. Περιγράφει με έντονη συγκίνηση μια ιστορία αγάπης μεταξύ δυο

νέων, της Μελτέμ και του Αχμέτ και τον τρόπο που χάθηκε το πασουμάκι: Σε μια κρυφή συνάντηση των δυο νέων ξέφυγε της Μελτέμ το πασουμάκι, το άρπαξε ο σκύλος του Αχμέτ και το πήγε στη θάλασσα.

Στοιχεία διαπολιτισμικής επικοινωνίας συναντούμε στο ποίημα του πολύ σημαντικού Τούρκου ποιητή Ναζίμ Χικμέτ, *Ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά*, (ΝΑ2., σ.164), αναφέρεται στην ειρήνη και την ισότητα των ανθρώπων όπου ο ποιητής οραματίζεται την κυριαρχία ένας πολύχρωμου, ειρηνικού κόσμου παιδιών πάνω σε εκείνον των ενηλίκων: *Ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά... να παίζουν σαν ένα πολύχρωμο μπαλόκι... σαν ένα τεράστιο μήλο να χορτάσουν μια μέρα τουλάχιστον... να μάθει έστω για μια μέρα ο κόσμος τη φιλία...* Στη Δραστηριότητα αναφέρεται: *Ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά: της Αφρικής, της Ασίας, της Ινδίας. Φανταζόμαστε τι θα ήθελαν αυτά τα παιδιά και ξαναγράφουμε το ποίημα. Μπορούμε να αλλάξουμε όποιες λέξεις και φράσεις θέλουμε να προσθέσουμε δικές μας* (ΝΑ2., σ.164). Άρωμα διαπολιτισμικής επικοινωνίας συναντούμε και στο κείμενο της Λίτσας Ψαρούτη, *Το περιβόλι του Σαμίχ*, (ΝΑ2., σ.154). όπου αναφέρεται η συνάντηση διαφορετικών λαών. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ο βομβαρδισμός της Σάμου αναγκάζει την οικογένεια της Βαγγελίτσας να ακολουθήσει το δρόμο της προσφυγιάς στην Παλαιστίνη. Ζουν στη έρημο σε ένα στρατόπεδο κοντά στη Γάζα. Η Βαγγελίτσα συναντά τη Ρασμίγια και αναπτύσσεται μεταξύ τους μια δυνατή φιλία. Οι αναφορές στην οικογένεια της Ρασμίγια είναι θετικές: *τα πορτοκάλια μας τα αγοράζαμε από το περιβόλι του Σαμίχ. Τις περισσότερες φορές γέμιζε το δίχτυ τους χωρίς να παίρνει τα δυο γροσάκια... Όποια ώρα και να πηγαίναμε στο περιβόλι, βρρίσκαμε τη Ζακίγια, τη γυναίκα του Σαμίχ, να μαγειρεύει σκυφτή πάνω στη φωτιά... Μόλις μας έβλεπε, σηκωνόταν όρθια και μας καλοδεχόταν με ένα χείμαρρο αραβικών... Η Ρασμίγια διάλεξε το πιο μεγάλο ρόδι από το σωρό και μου το πρόσφερε. Ντράπηκα που δεν είχα κι εγώ κάτι να ένας χαρίσω... Στο δρόμο του γυρισμού δεν περπατούσα, πετούσα. Η καρδιά μου τραγουδούσε: έχω μια καινούρια φιλενάδα, έχω μια καινούρια φιλενάδα. . Ήξερα σε ποια Κα χάριζα εκείνο το παρατημένο μπλοκ ζωγραφικής και την κασετίνα με τα χρωματιστά μολύβια που μου είχε φέρει ο Λεωνίδας και τόσον καιρό δεν είχα καταφέρει ούτε να τα ανοίξω.*

Το Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων για την Ε' και ΣΤ' τάξη έχει τίτλο, τους στίχους *Με λογισμό και μ' όνειρο*, από το Γ' Σχεδιάγραμμα των Ελεύθερων πολιορκημένων του Διονυσίου Σολωμού. Το Ανθολόγιο Λογοτεχνικών κειμένων, *Με λογισμό και μ' όνειρο*, για τις Ε' και ΣΤ' τάξεις του Δημοτικού περιλαμβάνει 11 θεματικές ενότητες:

1. Εμείς και η φύση (σ. 13-40)
2. Κοινωνική ζωή (σ. 43-73)
3. Η οικογένεια μας (σ. 75-101)
4. Σχολείο και παιδί (σ. 105-120)
5. Τα παιδικά χρόνια (σ.125-136)
6. Ανθρώπινοι χαρακτήρες (σ.141-155)
7. Θρησκευτική ζωή (σ.161-178)
8. Γεγονότα από την ελληνική ιστορία (σ.183-223)
9. Λαϊκή παράδοση και πολιτισμός (σ.229-238)
10. Ειρήνη και φιλία (σ.243-256)
11. Φαντασία και περιπέτεια (σ.261-299)

Η ενότητα, *Θρησκευτική ζωή*, εισάγεται με τον πίνακα του Νικηφόρου Λύτρα, *Τα κάλαντα*.. Η ενότητα περιλαμβάνει 8 θέματα για επεξεργασία από τα οποία τα 4 είναι πεζά κείμενα, τα 3 είναι ποιήματα, και το 1 είναι δημοτικό (Μοραΐτικα κάλαντα). Στο κείμενο [*Η αγάπη*] κατά τον Απόστολο Παύλο η αγάπη είναι το ανώτερο, το ευγενέστερο συναίσθημα. Δεν έχει κανένα νόημα να μιλάει κανείς όλες τις γλώσσες του κόσμου, να κατέχει όλα τα

μυστήρια και τη γνώση, να έχει πίστη, να χαρίζει στους φτωχούς τα υπάρχοντα του, αν δεν έχει αγάπη για τους συνανθρώπους του. *Αν λαλώ όλες τις γλώσσες των ανθρώπων, ακόμα και των αγγέλων, αλλά δεν έχω αγάπη για τους άλλους, οι λόγοι μου ακούγονται σαν ήχος χάλκινης καμπάνας ή σαν κύμβαλου αλαλαγμός* (ΑΝ3,161). Επίσης τονίζεται ότι όποιος αγαπά είναι ανεκτικός και υπομονετικός, έχει καλοσύνη μέσα του και δεν αισθάνεται μίσος ή φθόνο για το συνάνθρωπό του. *Εκείνος που αγαπάει όλα τα ανέχεται, σε όλα εμπιστεύεται, για όλα ελπίζει, όλα τα υπομένει. Ποτέ η αγάπη δε θα πάψει να υπάρχει* (ΑΝ3,161). Στο κείμενο αυτό κυριαρχεί η έννοια της αγάπης, βασικό στοιχείο του χριστιανισμού αλλά και πολλών άλλων θρησκειών. Στις Δραστηριότητες αναφέρεται η δύναμη και η οικουμενικότητα της αγάπης: Βρείτε στο κείμενο τα γνωρίσματα της αγάπης. Από ποια πράγματα ή στοιχεία της ζωής είναι ανώτερη;- «Εγώ δεν είμαι για να μοιράζομαι έχθρες αλλά αγάπη» λέει η Αντιγόνη, η ηρωίδα του Σοφοκλή, στην ομώνυμη τραγωδία. «Αγαπώ, άρα υπάρχω», γράφει ο Νικηφόρος Βρεττάκος Σ' ένα ποίημά του. Να συζητήσετε στην τάξη για το νόημα των παραπάνω φράσεων. (ΝΑ2., σ. 161). Στο κείμενο της Ειρήνης Μάρρα, *Τα Χριστούγεννα του Τα Κι Κο*, ο μικρός και οι γονείς του αποφάσισαν να ταξιδέψουν στην Ευρώπη για να γιορτάσουν με φίλους τη γέννηση του Χριστού. *Ο Τα Κι Κο ήταν ένα Κινεζάκι με χρυσαφένιο δέρμα και σκιστά ολόμαυρα μάτια. Ο αξιότιμος πατέρας του κι η αξιαγάπητη μητέρα του ένα πρωί του ανήγγειλαν πως σύντομα θα ταξίδευαν στην Ευρώπη. – Αυτή την εποχή του είπαν γιορτάζουν μια μεγάλη γιορτή. Τη γέννηση του Χριστού* (ΑΝ3,164). Ο μικρός στενοχωρήθηκε για την απόφαση αυτή των γονιών του γιατί προτιμούσε να μείνει στην Κίνα μαζί με τους φίλους του. Όταν όμως μπήκε στο αεροπλάνο τα ξέχασε όλα. Αργότερα όταν έφρασε στο σπίτι που θα τους φιλοξενούσε, ο Τα Κι Κο έμαθε πως ο Χριστός δεν ήταν κάποιος άνθρωπος που γόρταζε, αλλά ήταν Θεός. Όταν πήγε στο δωμάτιο νοστάλησε τη χώρα του και τους αγαπημένους του φίλους. Αμέσως πήρε μια εικόνα που είχε μαζί του και ζωγράφησε πάνω στον τοίχο ένα μεγάλο δράκο με σκιστά μάτια και ψαλιδωτή ουρά που γι' αυτόν αποτελούσε ένα σύμβολο. Τη θλίψη του διέκοψε ένα γατάκι που έκλεγε έξω από το παράθυρο του που αφού το πήρε μέσα το κράτησε με στοργή και φροντίδα στην αγκαλιά του. Έτσι ηρέμησε και ο μικρός Τα Κι Κο και το γατάκι. Το γεγονός αυτό τον βοήθησε να καταλάβει ότι όλες οι θρησκείες έχουν κοινή βάση την αγάπη. *Έκλεισε τα μάτια του κι ονειρεύτηκε ένα Χριστό με χρυσαφένιο δέρμα και σκιστά μάτια, κι ένα δράκο να ζεσταίνει με την ανάσα του ένα ξεπαγιασμένο γατί* (ΑΝ3,164). Η διαπολιτισμική επικοινωνία αναδεικνύεται μέσα από τις διαφορετικές θρησκευτικές παραδόσεις, οι οποίες όμως στη σκέψη ενός παιδιού μπορούν να συνυπάρξουν και να λειτουργήσουν με θετικό τρόπο. Εμφανή διαπολιτισμικά στοιχεία συναντούμε στις Δραστηριότητες του κειμένου:- Ποια συναισθήματα νιώθει ο Τα Κι Κο, όταν έρχεται για πρώτη φορά σε επαφή με τη χριστιανική Θρησκεία το βράδυ των Χριστουγέννων; Ποια κινά σημεία ανακαλύπτει ανάμεσα στη νέα Θρησκεία και στη δική του; - Ποια γνωρίσματα του κινέζικου πολιτισμού διαφαίνονται στο κείμενο. Να βρείτε πληροφορίες για τον πολιτισμό των Κινέζων. –Να σχολιάσετε τα λόγια: Έκλεισε τα μάτια του κι ονειρεύτηκε ένα Χριστό με χρυσαφένιο δέρμα και σκιστά μάτια κι ένα δράκο να ζεσταίνει με την ανάσα του ένα ξεπαγιασμένο γατί (ΑΝ3,166). Στο ποίημα του Νικηφόρου Βρεττάκου, *Τα γόνατα του Ιησού*, ο ποιητής παρουσιάζει ορισμένες πολύ ανθρώπινες στιγμές της ζωής του Ιησού, γεμάτες τρυφερότητα και αγιοσύνη. Η πρώτη τρυφερή εικόνα περιγράφει τη ζωή του Χριστού όταν ήταν δέκα μηνών βρέφος και μπουσουλούσε γύρω από το φόρεμα της μητέρας του. *Καρφωμένα στ' αγριόξυλο του σταυρού, σχηματίζουν μια αμβλεία γωνία. Είναι τα ίδια τα γόνατα που προβάτιζαν, παίζοντας γύρω απ' το κόκκινο φουστάνι της μάνας του, όταν ήταν βρέφος δέκα μηνών* (ΑΝ3,164). Στη συνέχεια γίνεται αναφορά για τον καιρό που ο Ιησούς σε εφηβική ηλικία ασκούσε το επάγγελμα του ξυλουργού. *Που αργότερα έφηβος, τα'*

ακούμπανε κάτω στη γη πριονίζοντας το ξύλο ενός κέδρου (AN3,164). Ακολουθεί το συγκινητικό στιγμιότυπο του Ιησού στο όρος των Ελαιών, τότε που ο Θεάνθρωπος λυγίζει, καθώς σκέφτεται το μαρτύριο που ακολουθεί και ζητά τη βοήθεια του Πατέρα Του. *Που λύθηκαν κι έπεσαν ένας σωρός- μια νύχτα που η άνοιξη ήταν αβάσταχτη και μύριζε η γης κι ο ουρανός λεμονάνθι, στο όρος των Ελαιών* (AN3,164). Τέλος ο ποιητής παρουσιάζει τον Ιησού να έχει στα γόνατά Του τα μικρά παιδιά και να τους προσφέρει απλόχερα αγάπη. *Κι είναι ακόμη τα γόνατα που κάθιζε, αμίλητος, δυο δυο τα παιδιά, κι απλώνοντας δίπλα του, πάνω στη γη, απέραντο το χέρι του τα φίλευεν ένα λουλουδάκι- κομμένο απ' τον πλούτο του σύμπαντος* (AN3,164). Βασικό διαπολιτισμικό -οικουμενικό στοιχείο είναι η αγάπη του Ιησού για όλα τα παιδιά. Διαπολιτισμικά στοιχεία συναντούμε και στο κείμενο του Χρήστου Μπουλώτη, *Η Βροχούλα, ο Μουντζούρης κι ένα χριστουγεννιάτικο δέντρο*, όπου αποτυπώνεται η ανάγκη για αγάπη και παρέα είναι καθολική και ανεξάρτητη από χρώμα και φυλή. Η ιστορία αναφέρεται σε δυο πολύ φτωχά ζώα, μια γάτα, τη Βροχούλα και ένα σκύλο, το Μουντζούρη. Ο Μουντζούρης ζει « στην άλλη άκρη της γης, σε μια χιονισμένη πολιτεία, όπου οι άνθρωποι μιλούσαν άλλη γλώσσα κι είχαν άλλο χρώμα». Και οι δυο εύχονται να μπορούσαν να έκαναν Χριστούγεννα σε ένα ζεστό μέρος κι όχι μες στην παγωνιά. Την ευχή τους ακούει ένα χριστουγεννιάτικο όνειρο, «που τύλιξε τη Βροχούλα και το Μουντζούρη... Κι είχε μέσα του το μικρό όνειρο ένα ζεστό σπίτι, και μες στο σπίτι μια φαμίλια με παιδιά κι όλοι μαζί τριγύρω απ' το χριστουγεννιάτικο τραπέζι». Μόλις τα δυο ζώα ξύπνησαν αποφάσισαν να βρουν το ένα το άλλο και μετά από χίλια βάσανα, κούραση, αγρύπνιες κι ένα σωρό κινδύνους, σμίζανε επιτέλους τα επόμενα Χριστούγεννα κοντά σε ένα χωριό έξω από την Κατερίνη (AN3,251). Στη Δραστηριότητα η οποία συνοδεύει το κείμενο αναφέρεται: *Τι λέτε η διαφορετική γλώσσα, Θρησκεία και το χρώμα είναι λόγοι που μπορούν να εμποδίσουν δυο ανθρώπους να γνωριστούν και να μείνουν μαζί; Συζητήστε το στην τάξη* (AN3,252).

Συμπεράσματα

Από την ποσοτική ανάλυση της έρευνας φαίνεται ότι ένα μεγάλο ποσοστό των περιεχομένων των σύγχρονων Ανθολογίων προέρχεται από επιλογή κειμένων των παλιών Αναγνωστικών των αρχών του αιώνα, ποσοστό περίπου 23%. Η παρουσία της λαϊκής παράδοσης είναι αρκετά εμφανής και μπορεί να δικαιολογηθεί από την πεποίθηση ότι τα αγαθά της παράδοσης και του λαϊκού πολιτισμού είναι ένα σημαντικό και ισχυρό μέσο για τη διαπαιδαγώγηση σε αξίες του εθνικού πολιτισμού με ηθικές προεκτάσεις για τον αποδεκτό τρόπο ζωής. Θέματα σχετικά με τη Θρησκεία περιλαμβάνονται στα νέα Ανθολόγια Λογοτεχνικών Κειμένων όλων των τάξεων σ' έναν ικανοποιητικό αριθμό. Η ιδιαίτερη θεματική ενότητα που δημιουργείται με τίτλο: *Θρησκευτική ζωή* εντάσσει θέματα τα οποία συνδέουν τις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές, όπως το Πάσχα, τα Χριστούγεννα, την Πρωτοχρονιά κ.α. με τα αντίστοιχα τοπικά έθιμα και τις παραδόσεις που σχετίζονται με τις εναλλαγές των εποχών και δίνουν νόημα στις καθημερινές ενασχολήσεις των ανθρώπων. Οι αναφορές αυτές παρόλο που δεν παραπέμπουν στην καλλιέργεια μιας ορισμένης θρησκευτικής πίστης, εντούτοις υπενθυμίζουν το ρόλο της θρησκείας στη διαμόρφωση αντίστοιχων κοινωνικών συμπεριφορών. Με την προσέγγιση των θεμάτων θρησκευτικού περιεχομένου επιτυγχάνεται σε ικανοποιητικό βαθμό η μετάδοση μηνυμάτων που προκύπτουν από τη χριστιανική θρησκεία, διανθισμένα με λαογραφικά στοιχεία, εορτές και τόπους λατρείας. Αξίζει να σημειώσουμε εδώ ότι από την ανάλυση των κειμένων φαίνεται ότι απουσιάζει ο διδακτισμός και ο δογματισμός που δεν ταιριάζουν στη ηλικία και τη ψυχοσύνθεση του παιδιού, ενώ κυριαρχεί η βιωματικότητα και ο συναισθηματισμός γεγονός που καθιστά τα μηνύματα που προβάλλονται στο παιδία με φυσικό άρα και αποτελεσματικό τρόπο. Επίσης η αναφορά στις θρησκευτικές αντιλήψεις

άλλων λαών δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να έρθουν σε επικοινωνία και επαφή με άλλες θρησκευτικές και πολιτισμικές παραδόσεις διαφορετικές από τη δική τους, αλλά και να ανακαλύψουν κοινά στοιχεία που θα τους βοηθήσουν στην κατανόηση και στην επικοινωνία με τους άλλους λαούς. Παρόλο λοιπόν που το κύριο βάρος των θεματικών ενοτήτων για τη Θρησκεία εστιάζει στη χριστιανική Θρησκεία και ιδιαίτερα στην Ορθόδοξη, που αποτελεί και τη θρησκευτική παράδοση του τόπου, αυτό δεν ακυρώνει την παρουσία και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων, με τις οποίες φαίνεται ότι τελικά μπορεί να υπάρξει ουσιαστική συνύπαρξη, μέσα από την κατανόηση των ιδιαίτερων στοιχείων της κάθε παράδοσης. Η διαπολιτισμικότητα αποτελεί ένα κυρίαρχο στοιχείο των Ανθολογιών, στο οποίο εντάσσονται οργανικά οι θρησκευτικές αναφορές. Σε κάθε περίπτωση όμως η διαπολιτισμικότητα προϋποθέτει γνώση –γνωριμία τόσο με τις χριστιανικές, όσο και με τις μη χριστιανικές θρησκευτικές παραδόσεις. Αυτό φαίνεται να το πετυχαίνουν σ' έναν ορισμένο βαθμό τα Ανθολόγια όχι μόνο μέσα από τα επιλεγμένα κείμενα, αλλά και μέσα από τις δραστηριότητες που τα συνοδεύουν.

Στα νέα Ανθολόγια συναντούμε αναφορές και σε άλλες θρησκείες και πολιτισμικά περιβάλλοντα με αποτέλεσμα να γίνεται αισθητή η παγκόσμια λειτουργία της θρησκείας, ενώ παράλληλα τονίζεται ο σεβασμός στο θρήσκευμα των άλλων ανθρώπων, των ηθών και των εθίμων καθώς και του πολιτισμού τους. Αναδεικνύεται επίσης η δυνατότητα ειρηνικής συνύπαρξης των λαών καθώς και η αποδοχή της διαφορετικότητας. Επιμέρους αναφορές σε τόπους λατρείας βοηθά τους μαθητές να γνωρίσουν το τζαμί, τον ιερό χώρο των μουσουλμάνων στον οποίο συγκεντρώνονται για να προσευχηθούν. Μέσα από τις προτεινόμενες δραστηριότητες οι μαθητές πληροφορούνται για το εσωτερικό μέρος του τζαμιού και για τους κανόνες που πρέπει να τηρούνται κατά την ώρα της προσευχής καθώς και το γεγονός ότι στο εσωτερικό του χώρου δεν υπάρχουν εικόνες διότι το απαγορεύει το κοράνι το ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων. Επίσης αναφέρονται μέρη της Ελλάδας όπου υπάρχουν τζαμιά όπως τα Γιάννενα, τη Θράκη, τα Χανιά, το Ρέθυμνο την Αθήνα και τη Ρόδο. Συναντούμε ακόμη στοιχεία του πολιτισμού των Κινέζων και παράλληλα επιτυγχάνεται η γνωριμία των μαθητών με τις θρησκείες της άπω Ανατολής, όπως το βουδισμό, τον κομφουκιανισμό, τον ινδουισμό και τον τιτοϊσμό καθώς και τα επιμέρους και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε μιας. Οι αναφορές όμως σε διαφορετικές θρησκείες και πολιτισμούς είναι σχετικά περιορισμένες σε σχέση με το σύνολο των περιεχομένων των Ανθολογιών Λογοτεχνικών Κειμένων αν και το τοπίο της σχολικής τάξης έχει διαφοροποιηθεί και πολλοί μαθητές προέρχονται από άλλες χώρες με διαφορετικές θρησκευτικές παραδόσεις. Δεν παρατηρείται διάθεση για αφομοίωση των ξένων μαθητών, αλλά διαφαίνεται κάποια προσπάθεια ενσωμάτωσης, ότι δηλαδή οι πολιτισμοί και οι θρησκείες δεν παρουσιάζουν μόνο διαφορετικά αλλά και κοινά στοιχεία. Προβάλλεται δηλαδή η ανάγκη για αποδοχή, σεβασμό της διαφορετικότητας, διάλογο, αλληλοκατανόηση, κατάργηση προκαταλήψεων, ισότιμη και ειρηνική συνύπαρξη. Η συμβολή του υλικού της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης το οποίο αξιοποιείται στις Τάξεις Υποδοχής σε συνδυασμό το υλικό των σχολικών εγχειριδίων των άλλων γνωστικών αντικείμενων όπως του γλωσσικού μαθήματος, της Μελέτης του Περιβάλλοντος και ιδιαίτερα των Θρησκευτικών, της Γεωγραφίας και της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής σε συνδυασμό με την αξιοποίηση των ωρών της Ευέλικτης Ζώνης συμβάλλουν σε μεγάλο βαθμό για να αμβλυνθούν οι δυσκολίες και παράλληλα να καλλιεργηθεί το διαπολιτισμικό πνεύμα στο σχολείο. Αναμφισβήτητα οι αρχές και η ανάπτυξη της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης καθώς και η ανάλογη νομοθεσία έχουν επηρεάσει θετικά τα νέα Ανθολόγια, το περιεχόμενο των οποίων διαπνέεται από την οικουμενικότητα και τις αρχές της ισότητας, του σεβασμού, της ομοιότητας των ανθρώπων.

Εύκολα μπορεί να διακρίνει κανείς τη διάθεση των συγγραφέων να εναρμονιστούν με τις απαιτήσεις της εποχής και την ανάγκη για αλλαγή στάσεων απέναντι στο διαφορετικό. Τα σύνορα των πολιτισμικών στοιχείων τείνουν να εξασθενίσουν με στόχο τη δημιουργία κοινού πολιτισμού όπου άνθρωποι από διαφορετικούς τόπους αλληλοεπηρεάζονται, συνδέονται και συμμετέχουν σε διάλογο και δράση. Η όλη προσπάθεια που έχει καταβληθεί για αλλαγή είναι θετική. Υπάρχει περιθώριο όμως να γίνουν και άλλες αναφορές σε Θρησκείες και πολιτισμούς, για να νιώσουν όλοι οι μαθητές από τις άλλες χώρες πως τα βιβλία αναφέρονται και στη δική τους κουλτούρα. Η εμπειρία από την τάξη έχει δείξει πως, όταν οι ξένοι μαθητές παρουσιάζουν στην τάξη στοιχεία του δικού τους πολιτισμού, νιώθουν μεγάλη χαρά, αλλά και οι γηγενείς μαθητές ευαισθητοποιούνται, συναισθάνονται, αποδέχονται και σέβονται την πολιτισμική κληρονομιά της χώρας στην οποία βρίσκονται.

Βιβλιογραφία

- Apple, M., (2005) [1986]. *Ιδεολογία και Αναλυτικά Προγράμματα*. Αθήνα.
- Barthes, R., (1981). «Στοιχεία Σημειολογίας» στο «Κείμενα Σημειολογίας» (μτφρ. Κ.Παπαγιώργη), Αθήνα: Νεφέλη.
- Berelson, B., (1952): *Content Analysis in Communication Research*, New York.
- Eco, U. (1992). *Η σημειολογία στην καθημερινή ζωή*, (μτφρ. Α. Τσοπάνογλου).
- ΕΚΕ.ΒΙ-, *Ανάγνωση και σχολείο*. Δημερίδα για τους εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, 21 έως 22-2-1997, Αθήνα: Ε.ΚΕ.Β. Gutenberg.
- Evans, C, (2008), *Religious Education in Public Schools: An International Human Rights Perspective*, *Human Rights Law Review* 8:3
- Kress, G.R & Th. van Leeuwen, (1996). *Reading Images The Grammar of Visual Design*, Λονδίνο: Arnold.
- Kress, G.R & Th. van Leeuwen, (2001). *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*, Λονδίνο: Arnold.
- Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (1986). *Τάσεις και εξελίξεις της Παιδικής Λογοτεχνίας στη δεκαετία 1970-1980*, Αθήνα⁵: Οι εκδ. των Φίλων.
- Αγλή, Ν. (1983). *Οι γειτονικοί μας λαοί Βούλγαροι και Τούρκοι στα σχολικά βιβλία Ιστορίας Γυμνασίου και Λυκείου*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Βάμβουκα, Μ. (1991). *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Βουγιούκα, Αρ., Δημαρά, Αλ., Δοξιάδη, Κ., Ιωάννου, Γ., Κάσδαγλη, Λ., Μουστάκα, Κ., Επόπτες: Στασινόπουλος Μ., Σαββίδης, Γ. (2003). *Ανθολόγιο για τα παιδιά του Δημοτικού-Μέρος δεύτερο*, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- Βουγιούκα, Αρ., Δημαρά, Αλ., Δοξιάδη, Κ., Ιωάννου, Γ., Κάσδαγλη, Λ., Μουστάκα, Κ., Επόπτες: Στασινόπουλος Μ., Σαββίδης, Γ. (2003). *Ανθολόγιο για τα παιδιά του Δημοτικού-Μέρος πρώτο*, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- Βουγιούκα, Αρ., Δημαρά, Αλ., Δοξιάδη, Κ., Ιωάννου, Γ., Κάσδαγλη, Λ., Μουστάκα, Κ., Επόπτες: Στασινόπουλος Μ., Σαββίδης, Γ. (2003). *Ανθολόγιο για τα παιδιά του Δημοτικού-Μέρος τρίτο*, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- Γεωργίου- Νίλσεν, Μ. (1980). *Η οικογένεια στα αναγνωστικά του δημοτικού*, Αθήνα: Κέδρος.
- Γκόβαρη, Χρ., Θεοδωροπούλου, Ε., Κοντάκου, Α., (Επιμέλεια) (2007). *Η παιδαγωγική πρόκληση της πολυπολιτισμικότητας- Ζητήματα θεωρίας και πράξης της Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής*, Αθήνα: Αρτοπός.

Δαμανάκης, Μ. (1997) «Ενδογενείς και εξωγενείς δυσκολίες κατά την παράγωγή ενός διαπολιτισμικά προσανατολισμένου διδακτικού υλικού», περ. *Εκπαιδευτικά*, τ. 43. Αθήνα: Εκπαιδευτικός Σύνδεσμος.

Ζιώγου-Καραστεργίου Ε. και Δεληγιάννη-Κουϊμτζή Β.(1981). «Τα στερεότυπα των δύο φύλων στα αναγνωστικά του Δημοτικού Σχολείου», στο *Φιλολόγος*, 1981, τ. 2-3,σ.282.

Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης -Παιδεία.

Καραμούζη, Π. (2007). «Θρησκείες, κυβερνοχώρος και δημόσιο σχολείο. Η συγκριτική διδακτική των θρησκειών με την αξιοποίηση των πολυμέσων στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση» στο Αυγερινού, Ε, Κόκκινου, Γ, Παπαντωνάκη, Γ, Σοφού, Α, (επιμέλεια), *Νέες Τεχνολογίες και επιστήμες της αγωγής*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

Καραμούζη, Π. (2012). *Πολιτισμός και διαθρησκευτική αγωγή- Η συγκριτική διδακτική των θρησκειών και της θρησκευτικότητας στο σύγχρονο σχολείο*, Αθήνα: Επίκεντρο.

Καραμούζη, Π.(2008). «Θρησκευτική Εκπαίδευση και Διαπολιτισμική επικοινωνία: Από την πατερναλιστική χειραγώγηση στη θρησκευτολογική διερεύνηση», περ. *Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο*, τ.3, 41-53.

Καραμούζη, Π.(2015). «Η αναπαραγωγή των θρησκευτικών δομών στο διαδίκτυο», περ. *Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο*, τ.8, 1-8.

Κατσίκη- Γκίβαλου, Αντ., Καλογήρου, Τζ., Παπαδάτου, Γ., Πρωτονοταρίου, Στ., Πυλαρινού, Θ. (2005). *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων, Ε΄ & ΣΤ΄ τάξη Δημοτικού, Μελολογισμό και μ΄ όνειρο*, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.

Κατσίκη- Γκίβαλου, Αντ., Παπαδάτου, Γ., Πάτσιου, Β., Πολίτη, Δ., Πυλαρινού, Δ. (2006). *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων, Γ΄ & Δ΄ τάξη Δημοτικού, Στο σχολείο του κόσμου*, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.

Καψάλη, Α. & Χαραλάμπου, Δ. (1995). *Σχολικά Εγχειρίδια. Θεσμική Εξέλιξη και Σύγχρονη Προβληματική*. Αθήνα: Έκφραση.

Καψάλη, Α. Μπονίδης, Κ. και Α. Σιπητάνου (επιμ.) (2000). *Η Εικόνα του άλλου/Γείτονα στα Σχολικά Βιβλία των Βαλκανικών Χωρών*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Μακρυνιώτη, Δ. (1986). *Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία 1834 -1919*. Αθήνα: Δωδώνη.

Μουστάκα, Κ.(1977). «Το Ανθολόγιο», στο περιοδικό, *Θέματα Εκπαίδευσης*, τ.9

Ξανθάκου, Γ.- Καϊλα Μ., Το σχολικό βιβλίο: αντιαυταρχικές μυρουδιές, στο «Σύγχρονη Εκπαίδευση», 1988, τ. 39, σ. 71.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο – Τμήμα Αξιολόγησης. (1999). *Πλαίσιο Αξιολόγησης Διδακτικών Εγχειριδίων*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2003). *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών, Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης*, τ. Α΄ και Β΄. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β..

Τσιλιμένη, Τ., Γραίκου, Ν., Καίσαρη, Λ., Καπλάνογλου, Μ. (2006). *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Α΄ & Β΄ τάξη Δημοτικού, Το δελφίνι*, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.

Φραγκουδάκη Αν.,(1979). *Τα αναγνωστικά του Δημοτικού Σχολείου*, Αθήνα: Θεμέλιο.